

บทที่ 4

ข้อมูลทั่วไป

4.1 ข้อมูลของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง

4.1.1 ความเป็นมาของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง

กรมป่าไม้ได้กำหนดบริเวณที่ดินป่าดอยผาช้าง ในท้องที่ตำบลผาช้างน้อย ตำบลลิม ตำบลออย ตำบลควน อำเภอปาง อำเภอบึง ตำบลสระ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา และตำบลกุ่มตอง อำเภอเมืองน่าน ตำบลป่าดงหลวง กิ่งอำเภอบ้านหลวง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่านให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง ในปี พ.ศ. 2523 มีเนื้อที่ประมาณ 576.75 ตารางกิโลเมตร หรือ 360,468.75 ไร่ เป็นพื้นที่คุ้มครองของรัฐโดยส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้ จัดตั้งขึ้นเพื่อรักษาความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ให้เป็นแหล่งอาหารและสัตว์ป่าได้อาศัยอยู่อย่างปลอดภัย มีโอกาสขยายพันธุ์ตามธรรมชาติเพิ่มขึ้น

ต่อมาทางราชการมีความจำเป็นต้องใช้พื้นที่ป่าบางส่วน เพื่ออพยพราษฎรชาวเขาเผ่าม้ง จากหมู่บ้านสันติสุข เข้าไปอยู่อาศัยและทำกินตามโครงการเพื่อความมั่นคง เนื่องจากบริเวณพื้นที่ดังกล่าว เมื่อประมาณปี พ.ศ.2520 ได้เกิดการปะทะอย่างหนักระหว่างทหารของรัฐบาล กับ กองกำลังของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย จึงได้มีการเพิกถอนพื้นที่บางส่วนบริเวณปางพริก ตำบลผาช้างน้อย อำเภอปาง จัดเป็นพื้นที่ทำกินของราษฎรชาวเขาผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยตามโครงการพัฒนาดอยผาจิ ของกองทัพภาคที่ 3 และคณะรัฐมนตรีได้มีมติ เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2531 เห็นชอบในพระราชกฤษฎีกา กำหนดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง และนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย เพื่อประกาศบังคับใช้เป็นกฎหมาย และได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา ฉบับพิเศษ หน้า 4 เล่ม 105 ตอนที่ 97 ลงวันที่ 17 มิถุนายน 2531 โดยมีพื้นที่เหลือ 571 ตารางกิโลเมตร หรือ 356,926.2 ไร่

4.1.2 ที่ตั้งของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง ครอบคลุมพื้นที่ในท้องที่ตำบลผาช้างน้อย ตำบลลิม ตำบลควน ตำบลลขุนควน อำเภอปาง ตำบลสระ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา และตำบลกุ่มตอง

อำเภอเมืองน่าน ตำบลบ้านพี กิ่งอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน ระหว่างเส้นละติจูดที่ $18^{\circ} 15'$ ถึง $19^{\circ} 18'$ เหนือ และเส้นลองจิจูดที่ $100^{\circ} 15'$ ถึง $100^{\circ} 35'$ ตะวันออก เนื้อที่ 356,926 ไร่ หรือ 571 ตารางกิโลเมตร ซึ่งมีอาณาเขต (กรมป่าไม้ , 2543 : 3-3) ดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ ติดต่อหมู่บ้านห้วยเฟื่อง และบ้านปางคำ ตำบลผาซางน้อย อำเภอปง จังหวัดพะเยา

ทิศตะวันออก ติดต่อป่าสงวนแห่งชาติป่าน้ำยาง ป่าน้ำสวด ท้องที่อำเภอท่าวังผา และอำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

ทิศใต้ ติดต่อหมู่บ้านพีเหนือ ตำบลบ้านพี กิ่งอำเภอบ้านหลวง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

ทิศตะวันตก ติดต่อหมู่บ้านต่าง ๆ ของตำบลลิม ตำบลลอย ตำบลควร อำเภอปง จังหวัดพะเยา

4.1.3 การคมนาคมเข้าถึงพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาซาง

การเดินทางโดยรถยนต์หรือรถโดยสารประจำทางต้องขึ้นจากอำเภอเมืองพะเยา ผ่านอำเภอดอกคำใต้ อำเภอจุน ใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1021 แล้วตัดเข้าอำเภอปง โดยใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1091 และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1188 เมื่อถึงอำเภอปงแล้ว เลี้ยวแยกขวามือ ณ กิโลเมตรที่ 17 เข้าเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1228 ผ่านบ้านน้ำบ้านผาตั้ง บ้านขุนกำลัง แล้วเลี้ยวซ้ายไปบ้านสบซุน เลี้ยวขวาไปตามป้ายบอกกระยะทางของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาซาง

4.1.4 ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาซาง เป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 400-1,600 เมตร ยกเว้นบริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือเป็นที่ค่อนข้างราบมีระดับความสูงประมาณ 400 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง มียอดเขาที่สำคัญ (กรมป่าไม้ , 2543 : 3-6) ดังต่อไปนี้

1. ดอยผาวัวและดอยผาซาง เป็นสัญลักษณ์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาซาง มีระดับ ความสูง 1,363 และ 1,411 เมตร ตามลำดับ

2. ดอยผาจิ อยู่ระหว่างแนวเขตจังหวัดพะเยาและจังหวัดน่าน เคยเป็นที่ตั้งฐานผู้ก่อการร้าย และเป็นที่มาของชื่อ “โครงการดอยผาจิ” ซึ่งเป็นโครงการเพื่อความมั่นคงของชาติ และมีระดับความสูง 1,231 เมตร

3. ดอยผาจิก อยู่บนเทือกเขา ซึ่งเป็นแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้างทางด้านตำบลควง อำเภอปง มีระดับความสูง 1,253 เมตร

4. ดอยกาด เป็นยอดเขาสูงที่สุด อยู่ระหว่างเขตจังหวัดพะเยาและจังหวัดน่าน และเป็นแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง มีระดับความสูง 1,614 เมตร

5. ดอยสวนยาหลวง และดอยขุนแม่สละ มีระดับความสูง 1,608 และ 1,457 เมตร

4.1.5 สภาพภูมิอากาศ

จากสถิติอุณหภูมิเฉลี่ยในรอบ 19 ปีตั้งแต่ พ.ศ. 2524 - 2542 ประมาณ 25.4 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ยเท่ากับ 31.6 และต่ำสุด 20.1 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยรายปี 1,103.6 มิลลิเมตร ซึ่งเป็นลักษณะที่พบทั่วไปในเขตภาคเหนือ ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ย 73% เนื่องจากสภาพภูมิอากาศบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้างเป็นลักษณะอากาศที่ได้รับอิทธิพลจากสภาพภูมิประเทศแบบเป็นภูเขา นอกเหนือจากอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและตะวันตกเฉียงใต้ และส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สูง ดังนั้นอุณหภูมิส่วนใหญ่จึงหนาวเย็นกว่าบริเวณในจังหวัดพะเยา รวมถึงความชื้นสัมพัทธ์และปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยรายปีด้วย (กรมอุตุนิยมวิทยา , 2543)

ตาราง 1 แสดงอุณหภูมิ ปริมาณน้ำฝน ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยในคาบ 19 ปี (พ.ศ. 2524 - 2542)
ของสถานีตรวจอากาศจังหวัดพะเยา

เดือน	ปริมาณน้ำฝน	อุณหภูมิ (องศาเซลเซียส)			การระเหย (มม.)	ความเร็วลม (นอต)	ความชื้นสัมพัทธ์ (%)
		สูงสุด	ต่ำสุด	เฉลี่ย			
มกราคม	5.2	33.8	6.0	20.7	95.1	0.8	72
กุมภาพันธ์	7.2	36.8	7.0	23.3	116.4	1.1	61
มีนาคม	22.6	39.7	8.5	27.3	167.0	1.5	52
เมษายน	93.6	42.0	16.0	29.1	182.3	1.5	58
พฤษภาคม	167.1	40.7	18.4	28.2	160.7	1.5	72
มิถุนายน	100.1	40.0	21.3	27.7	137.7	1.9	76
กรกฎาคม	141.4	37.2	21.0	27.0	123.8	1.7	79
สิงหาคม	194.1	35.6	20.3	26.7	115.9	1.4	82
กันยายน	200.1	34.9	18.7	26.4	106.3	0.9	83
ตุลาคม	117.5	36.1	12.6	25.3	99.1	0.7	83
พฤศจิกายน	42.6	34.6	6.9	22.9	86.5	0.7	81
ธันวาคม	12.1	33.6	2.5	19.7	86.4	0.8	77
รวม	1,103.6	-	-	-	1,477.0	-	-
เฉลี่ย	-	31.6	20.1	25.4	-	1.2	73

(กรมอุตุนิยมวิทยา, 2543)

4.1.6 ดินและลักษณะทางธรณีวิทยา

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่มีความลาดชันและเทือกเขาสลับซับซ้อน ชุดดินภายในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้างจึงประกอบด้วยดินชุดความลาดชันเชิงซ้อน หรือหน่วยผสมของดินบริเวณพื้นที่สูงชันเป็นส่วนใหญ่ และพบดินชุดแมริมในบริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพื้นที่ หน่วยผสมของดินบริเวณพื้นที่สูงชันพบทั่วไปเป็นพื้นที่กว้างที่สุดในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้างและพื้นที่ใกล้เคียง ลักษณะดินเป็นการรวมดินหลายชนิด ซึ่งเกิดอยู่บนภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงเข้าไว้ด้วยกัน เพราะส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าไปตรวจสอบลักษณะดินได้ และมีสภาพพื้นที่สูงชันเกินไปที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในทางเกษตรกรรมโดยทั่วไป

สภาพพื้นที่ที่มีความลาดเอียงตั้งแต่ประมาณ 30% ขึ้นไป ประกอบด้วยดินหลายชนิดมีทั้งดินลึกและดินตื้น บางแห่งมีก้อนกรวด ก้อนหินปะปนอยู่ในเนื้อดิน หรือกระจัดกระจายอยู่

ตามผิวดิน มีการระบายน้ำดีจนถึงมีการระบายน้ำมากเกินไป ลักษณะเนื้อดิน สีของดิน และ
 ปฏิกริยาของดินแตกต่างกันออกไป แล้วแต่ชนิดหินที่เป็นต้นกำเนิดและอายุของดิน

(กรมป่าไม้ , 2543 : 3-6)

4.1.7 แหล่งน้ำและลักษณะทางอุทกวิทยา

จากการที่สภาพภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน จึงทำให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
 ดอยผาฮ้างเป็นต้นกำเนิดของลำห้วยสำคัญหลายสายที่มีน้ำไหลตลอดปีไหลสู่แม่น้ำยม (กรมป่าไม้ ,
 2543 : 3-13) ดังต่อไปนี้

1. ลำห้วยน้ำปุก มีต้นน้ำกำเนิดจากพื้นที่ลุ่มน้ำด้านตะวันออกเฉียงเหนือของเขต
 รักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาฮ้าง ในท้องที่ตำบลผาฮ้างน้อย ไหลผ่านเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาฮ้าง
 ลงทางด้านตะวันตกเฉียงใต้รวมกับน้ำแม่สะนามและน้ำแม่สละ ทั้งสองลำห้วยมีต้นกำเนิดจาก
 พื้นที่ลุ่มน้ำด้านตะวันออกของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาฮ้าง ติดต่อกับเขตจังหวัดน่าน น้ำปุก
 ไหลเลียบบริเวณที่กำหนดเป็นแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาฮ้าง รวมกับน้ำคางเป็นน้ำควรรซึ่ง
 ไหลลงสู่แม่น้ำยมบริเวณบ้านบุญเรือง ตำบลปง อำเภอปง จังหวัดพะเยา

2. ลำห้วยน้ำคาง มีต้นน้ำกำเนิดจากพื้นที่ลุ่มน้ำในเขตจังหวัดน่าน ไหลรวมกับน้ำขุน
 และน้ำกาด ซึ่งมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาในเขตจังหวัดน่านเช่นกัน ไหลผ่านเข้าพื้นที่เขตรักษา
 พันธุ์สัตว์ป่าดอยผาฮ้างตอนกลางด้านตะวันออกรวมกับน้ำแม่สาว ซึ่งมีต้นน้ำกำเนิดจากพื้นที่ลุ่มน้ำ
 ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาฮ้าง ไหลผ่านเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาฮ้างไปทางด้านตะวันตก
 รวมกับน้ำปุกเป็นลำน้ำควรร

3. ลำห้วยน้ำสาว มีต้นน้ำกำเนิดจากพื้นที่ลุ่มน้ำในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาฮ้าง
 บริเวณตอนล่างในท้องที่ตำบลบ้านพี่ อำเภอบ้านหลวง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน และท้องที่
 ตำบลขุนควรร อำเภอปง จังหวัดพะเยา ไหลจากทางทิศใต้ย้อนขึ้นสู่ทิศเหนือไปบรรจบกับลำน้ำ
 คาง บริเวณตอนกลางของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาฮ้าง

4. ลำห้วยน้ำจิม มีต้นน้ำกำเนิดจากบริเวณเทือกเขาซึ่งกั้นแนวเขตอำเภอเชียงคำ
 จังหวัดพะเยา กับอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน ไหลลงสู่บริเวณที่กำหนดเป็นแนวเขตรักษา
 พันธุ์สัตว์ป่าดอยผาฮ้าง ไหลเลียบบริเวณที่กำหนดเป็นแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าด้านทิศเหนือ
 ท้องที่ตำบลผาฮ้างน้อย ไหลผ่านพื้นที่หมู่บ้านต่างๆ ด้านตะวันตกของแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
 ดอยผาฮ้าง ท้องที่ตำบลจิม อำเภอปง รวมกับน้ำแม่คะ น้ำรุ และน้ำเงิน ซึ่งมีต้นน้ำกำเนิดจาก
 พื้นที่ลุ่มน้ำด้านตะวันตกเฉียงเหนือนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาฮ้าง ลงสู่แม่น้ำยม สำหรับ

ลำห้วย ซึ่งมีต้นน้ำกำเนิดจากพื้นที่ลุ่มน้ำในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง และไหลลงสู่น้ำจิม ได้แก่ น้ำขาน น้ำสต็อค และห้วยอื่นๆ

5. ลำห้วยน้ำปี้ มีต้นน้ำกำเนิดจากพื้นที่ลุ่มน้ำในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง ในท้องที่ตำบลสระ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดพะเยา ไหลออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลงใต้ทางใต้ แล้วรวมกับน้ำสวด ซึ่งกำเนิดจากพื้นที่ลุ่มน้ำในท้องที่อำเภอบ้านหลวง อำเภอน่านน้ำจิม ไหลลงสู่แม่น้ำยมในท้องที่อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดพะเยา

4.1.8 ลักษณะชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ

ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง ประกอบด้วยชั้นคุณภาพที่ 1 A เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากพื้นที่เป็นเขาสูงชันและดินง่ายต่อการชะล้างพังทลายเป็นอย่างยิ่ง สมควรเก็บรักษาไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และห้ามดำเนินกิจกรรมใช้ประโยชน์อย่างใดทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังมีชั้นคุณภาพลุ่มน้ำที่ 1 B อยู่ประปรายกระจายอยู่ในพื้นที่ หากอนุญาตให้มีการใช้ที่ดินต่อไป จำเป็นต้องมีมาตรการควบคุมการใช้ที่ดินอย่างเข้มงวด เพื่อป้องกันผลกระทบต่อดินและน้ำ

พื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำที่ 2-3 มีกระจุกกระจายอยู่ในพื้นที่เช่นกัน สมควรที่จะคุ้มครองรักษาสืบต่อไปเพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า แต่สามารถใช้พื้นที่เพื่อเป็นเขตบริหารจัดการได้แต่ต้องมีมาตรการการอนุรักษ์ดินและน้ำที่มีประสิทธิภาพ

สำหรับชั้นคุณภาพลุ่มน้ำที่ 4 ในบริเวณด้านตะวันออกเฉียงเหนือของพื้นที่เป็นที่ค่อนข้างราบและลุ่มต่อทางภูมิลักษณ์และเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งนี้หากพื้นที่ยังคงมีสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ สมควรต้องมีการลาดตระเวนดูแลอย่างใกล้ชิดเพื่อป้องกันปัญหาการบุกรุกพื้นที่ทำกินของราษฎรไทยพื้นราบจากอำเภอปง แต่หากมีการบุกรุกทำลายป่าจนเสื่อมสภาพไปแล้ว ควรพิจารณาปัจจัยอื่นๆ เพิ่มเติม โดยเฉพาะความสำคัญในการเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าหรือพืชที่มีค่าหายาก เป็นต้น เพื่อพิจารณาว่าควรดำเนินการจัดการอย่างไรต่อไปในอนาคต (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ , 2533 : 31-33)

4.1.9 ทรัพยากรป่าไม้

สภาพป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง ประกอบด้วยป่าประเภทต่างๆ (กรมป่าไม้, 2543 : 3-20) ดังต่อไปนี้

1. ป่าดิบเขา มีอยู่ในระดับสูงกว่าระดับน้ำทะเล 1,000 เมตรขึ้นไป ชนิดพันธุ์ไม้ที่ขึ้นอยู่เป็นไม้จำพวกก่อ จำปีป่า มะขามป้อมดง กายาน หว่า สำหรับไม้พื้นล่างมักเป็นพวกกล้วย ไม้ดิน และเฟิร์น เป็นต้น

2. ป่าดิบแล้ง พบในบริเวณลุ่มน้ำสาบ ลุ่มน้ำคาง น้ำปี้ และมีประปรายบริเวณน้ำปุก ห้วยเหียน แม่น้ำสละ ชนิดพันธุ์ไม้ ได้แก่ ไม้ยาง ตะเคียน มะม่วงป่า จำปาป่า ฯลฯ และไม้พื้นล่าง เช่น ไผ่บง หวาย เถวัลย์ต่างๆ เป็นต้น

3. ป่าเบญจพรรณ มีมากในพื้นที่ลุ่มน้ำปุก น้ำคาง ซึ่งเป็นพื้นที่ตอนกลางของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้มะค่าโมง ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้ยม ไม้หอม ไม้เก็ดดำ ไม้เก็ดแดง ไม้ตะแบก ฯลฯ และไม้พื้นล่างเป็นจำพวกไม้ไผ่

4. ป่าเต็งรัง พบมากในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้างด้านตะวันตกแถบน้ำแม่สดีอด ห้วยหญ้าไทร พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ เต็ง รัง พลวง กว้าว เหียง สมอไทย ฯลฯ ไม้พื้นล่าง ได้แก่ หญ้าเพ็ก และหญ้าชนิดอื่นๆ

5. หุบหญ้า ส่วนใหญ่เป็นป่าหญ้าคาขึ้นหนาแน่น เกิดจากการทำไร่เลื่อนลอย แล้วทิ้งพื้นที่ให้กร้าง มีมากทางพื้นที่ลุ่มน้ำจิม ทางตอนเหนือของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเป็นแหล่งที่ทำให้เกิดไฟป่าลุกลามทุกปี

4.1.10 ทรัพยากรสัตว์ป่า

สัตว์ป่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าที่อำนวยความสะดวกต่อประเทศทางเศรษฐกิจ วิชาการ และรักษาความงามตลอดจนคุณค่าธรรมชาติไว้ ในปัจจุบันสัตว์ป่าที่มีค่าบางชนิดได้ถูกล่าและทำลายจนสูญพันธุ์ไปแล้ว บางชนิดก็กำลังจะสูญพันธุ์ ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ามีชนิดของสัตว์ป่าและสภาพถิ่นที่อยู่อาศัยสัตว์ป่า ดังต่อไปนี้

4.1.10.1 ชนิดของสัตว์ป่า

สัตว์ป่าที่พบเห็นได้ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง จำพวกสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็กและขนาดกลางพบรวม 34 ชนิด ได้แก่ ค้างคาว 21 ชนิด เม่นใหญ่ เม่นหางพวง แมวดาว อีเก้ง หมูป่า และเสือดาว ไม่พบสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ เช่น กวาง นอกจากสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ก็ยังมีสัตว์จำพวกนก 80 ชนิด ได้แก่ นกอุ้มบาตร นกจับแมลง คอแดง นกกระเจี๊ยบ นกกระจาบปีกอ่อนหงอน นกยูง เหยี่ยวต่างๆ นกขุนทอง นกแก้ว นกเขา ชนิดต่าง ๆ นกกางเขน นกกาเหว่า นกกระยางชนิดต่าง ๆ ไก่ฟ้า นกขมิ้น นกกระปูด

นกหัวขวาน นกเป็ดน้ำ ฯลฯ ซึ่งนกบางชนิดมีปริมาณน้อย อาจพบเห็นได้ยากเนื่องจากถูกล่าอยู่เสมอ ได้แก่ นกขุนทอง นกแก้ว นกกระทา ไก่ฟ้า เป็นต้น สัตว์เลี้ยงคละกันพบ 10 ชนิด และ สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก 7 ชนิด เช่น กบห้วยสีข้างดำ เขียดตะปาด คางคกบ้าน และอึ่งแมงหนาว (กรมป่าไม้ , 2543 : 3-26)

4.1.10.2 สภาพถิ่นที่อยู่อาศัยสัตว์ป่า

มีพื้นที่เกษตรกรรมกระจายอยู่ทั่วไป พบการเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่ธรรมชาติไปเป็นพื้นที่ทำกินซึ่งมีผลต่อความเหมาะสมของสัตว์ป่า เช่น หุบแม่สะนามเหนือ ซึ่งเป็นหุบที่ราบขนาดใหญ่ มีแหล่งน้ำตลอดปี มีความสำคัญต่อสัตว์ป่า ได้ถูกเปลี่ยนแปลงกลายเป็นพื้นที่การเกษตร และบริเวณพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงสูงมากอีกแห่ง ได้แก่ บริเวณสองข้างถนนลาดยางที่ตัดผ่านพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทางตอนบน (กรมป่าไม้ , 2543 : 3-26)

4.1.11 สภาพชุมชนในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง และการบุกรุกครอบครองพื้นที่

ชุมชนชาวเขาที่อาศัยใกล้เคียงพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง ส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนหนาแน่นทางด้านทิศเหนือ ด้านทิศตะวันตก และบริเวณใกล้เคียงพื้นที่ตอนกลางของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง ซึ่งทางด้านทิศเหนือจะเป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่าเย้าและเผ่าม้ง โดยบางส่วนมีการบุกรุกเข้ามาทำกินในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง อาชีพส่วนใหญ่ทำไร่ข้าวโพด และมีการปลูกสวนผลไม้อยู่บ้าง เช่น ลำไย ลิ้นจี่ มะม่วง เป็นต้น ชุมชนซึ่งอยู่กันอย่างหนาแน่นทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือ และด้านตะวันตกตอนกลาง ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยพื้นราบอาศัยทำกินบริเวณลำน้ำงึม น้ำรู่ น้ำเงิน น้ำปุก และน้ำควร พืชที่ปลูกทำกิน ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด ยาสูบ ถั่วเขียว ฝ้าย หอม กระเทียม ขิง ถั่วลิสง หมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดต่อกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าบางส่วนก็ทำสวนมะม่วง ลำไย และอื่นๆ มักมีราษฎรลักลอบเข้ามาพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เพื่อทำไม้แปรรูปเพื่อการค้า มีส่วนน้อยที่จะนำไปสร้างหรือซ่อมแซมบ้านเรือน บางส่วนก็เก็บหาของป่าเป็นอาชีพ เช่น ลูกตาว น้ำมันยาง เปลือกบง เป็นต้น สำหรับราษฎรที่ทำไร่ยาสูบบางส่วนก็เข้าไปเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า บริเวณสองฝั่งของลำห้วยต่างๆ ทำให้ยากต่อการควบคุมไม่ให้เกิดปัญหาการบุกรุกทำลายป่า

ชุมชนที่อาศัยทำกินและตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้างทั้งหมด เป็นชาวเขาเผ่าเย้า ตั้งบ้านเรือนอยู่ทางตอนเหนือของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจำนวน 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านปางพริก และหมู่บ้านห้วยกอก ซึ่งชาวเขาเหล่านี้ส่วนหนึ่งบุกรุกเข้าทำกินและอาศัยอยู่ก่อนมีการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีสภาพความเป็นอยู่ดีกว่าชาวไทยพื้นราบ อาชีพส่วนใหญ่ทำไร่ข้าวโพด ขณะเดียวกันก็ทำการล่าสัตว์ เก็บหาของป่า ชาวเขาเผ่าเย้าได้บุกรุกทำลายป่าโดยการทำไร่เลื่อนลอยกระจัดกระจายไปทั่วพื้นที่ตอนเหนือของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้างอย่างรุนแรง ในระยะปี 2525-2529 ซึ่งเป็นช่วงที่กองทัพภาคที่ 3 ทำการปราบปรามเอาชนะผู้ก่อการร้ายในพื้นที่แถบนี้สำเร็จ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้างเพิ่งเริ่มดำเนินงานไม่สามารถทำการป้องกันบุกรุกทำลายป่าได้

ปัจจุบันพื้นที่ส่วนนี้ถูกทิ้งให้รกร้างว่างเปล่ามานานถึง 5-7 ปี ชาวเขาจึงจะเวียนเข้าไปทำกินใหม่ เนื่องจากทางราชการยังไม่สามารถจัดหาพื้นที่ทำกินที่อื่นได้ จึงอนุโลมให้ทำกินต่อไป โดยมีเงื่อนไขให้ขยายพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้นอีก จำนวนประชากรเผ่าเย้าที่อาศัยทำกินและตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าตามทีศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดพะเยา ได้สำรวจไว้เมื่อปี พ.ศ. 2529 คือ จำนวน 175 หลังคาเรือน 287 ครอบครัว 1,482 คน ทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้างสำรวจ ปี พ.ศ. 2537 ปรากฏว่ามีชาวเขาอาศัยทำกินในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง มี 573 ครอบครัว 2,502 คน

จากการแบ่งการปกครองอย่างเป็นทางการ หมู่บ้านที่อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้างจะแยกเป็น 3 หมู่บ้านหลัก จำนวน 7 ชุมชน (กรมป่าไม้, 2543 : 3-26 - 3-27) ดังนี้

1. หมู่บ้านปางพริก หมู่ที่ 3 ตำบลผาช้างน้อย อำเภอปง จังหวัดพะเยา เป็นชุมชนเย้าที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง มีการคมนาคมติดต่อสื่อสารกับหมู่บ้านภายนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าค่อนข้างสะดวก เพราะอยู่ห่างถนนสายเชียงคำ - น่าน ประมาณ 5 กิโลเมตรเท่านั้น

2. หมู่บ้านห้วยกอก หมู่ที่ 2 ตำบลผาช้างน้อย อำเภอปง จังหวัดพะเยา เป็นหมู่บ้านที่เกิดจากการรวมตัวกันของชุมชนเย้าจำนวน 5 ชุมชน ได้แก่ บ้านห้วยกอก บ้านสะนามเหนือ บ้านสะนามใต้ บ้านห้วยเอียน และบ้านน้ำปุกเหนือ ซึ่งแต่ละชุมชนจะตั้งอยู่ค่อนข้างห่างไกลกัน และมีการคมนาคมที่ยากลำบาก ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ เช่น ไร่ข้าวเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ เช่น ฝ้าย ข้าวโพด ลิ้นจี่

3. หมู่บ้านสันติสุข หมู่ที่ 7 ตำบลขุนควร อำเภอปง จังหวัดพะเยา เป็นหมู่บ้านของชุมชนม้งที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง ในสมัยก่อนมีการตั้งบ้านเรือน

เป็นกลุ่มเล็กๆ กระจายอยู่ตามที่ดินทำกินของตนเอง ในยุคแห่งความขัดแย้งทางด้านความคิด ชุมชนม้งเหล่านี้ได้กลายเป็นแนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย หลังจากเหตุการณ์ต่างๆ สงบลง กลุ่มม้งได้เข้าร่วมเป็นผู้พัฒนาชาติไทย ทางราชการจึงอพยพกลุ่มบ้านเล็กๆ ของชาวม้งมาอยู่ร่วมกันที่บ้านสันติสุข มีการจัดสรรที่ดินทำกิน และกันเขตพื้นที่หมู่บ้านออกจากพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง แต่เนื่องจากมีอัตราการเพิ่มของประชากรสูง ทำให้ที่ดินทำกินที่ได้รับการจัดสรรไม่พอเพียง จึงมีการแผ้วถางพื้นที่ป่าบางส่วน เพื่อการเกษตรกรรม โดยอ้างว่าเป็นพื้นที่ทำกินเดิม

ตาราง 2 ชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง

ชุมชน	หมู่ที่	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	จำนวน หลังคาเรือน	จำนวน ครัวเรือน	เผ่า
1. ปางพริก	3	ผาช้างน้อย	ปง	พะเยา	50	55	เย้า
2. ห้วยกอก	2	ผาช้างน้อย	ปง	พะเยา	54	72	เย้า
3. ห้วยเอียน	2	ผาช้างน้อย	ปง	พะเยา	17	21	เย้า
4. สะนามเหนือ	2	ผาช้างน้อย	ปง	พะเยา	29	29	เย้า
5. สะนามใต้	2	ผาช้างน้อย	ปง	พะเยา	12	25	เย้า
6. น้ำปุกเหนือ	2	ผาช้างน้อย	ปง	พะเยา	30	30	เย้า
7. สันติสุข	7	ขุนควรว	ปง	พะเยา	105	151	ม้ง

(กรมป่าไม้ , 2543 : 3-28)

4.1.12 องค์การและการบริหารจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง

การบริหารงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้างขึ้นกับฝ่ายเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ กรมป่าไม้ ปัจจุบันมีหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้างทำหน้าที่บริหารจัดการพื้นที่ และมีผู้ช่วยหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง 1 คน พนักงานพิทักษ์ป่า และลูกจ้างชั่วคราวอีกจำนวนหนึ่ง การบริหารจัดการภายในแบ่งเป็นสำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้างตั้งอยู่ที่ดอยผาหล่ม และหน่วยพิทักษ์ป่าจำนวน 8 แห่ง ได้แก่ หน่วยพิทักษ์ป่าห้วยเฟื่อง หน่วยพิทักษ์ป่าหญ้าไทร หน่วยพิทักษ์ป่าน้ำปุก หน่วยพิทักษ์ป่าดอนไชย หน่วยพิทักษ์ป่าน้ำคาง หน่วยพิทักษ์ป่าห้วยไฟ หน่วยพิทักษ์ป่าน้ำสาว และหน่วยพิทักษ์ป่าน้ำวาว (กรมป่าไม้ , 2543 : 3-38)

4.2 บริบททั่วไปของชุมชน

4.2.1 ประวัติของชุมชน

หมู่บ้านห้วยกอก หมู่ 2 ตำบลผาซำน้อย อำเภอโป่ง จังหวัดพะเยา เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในกลางพื้นที่ป่าดอยผาซำทางด้านทิศเหนือของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาซำ เกิดจากการรวมตัวของชุมชนเข้า 5 ชุมชน ได้แก่ บ้านห้วยกอก บ้านสะนามเหนือ บ้านสะนามใต้ บ้านห้วยเอียน และบ้านน้ำปุกเหนือ ซึ่งแต่ละชุมชนจะตั้งอยู่ค่อนข้างห่างไกลกัน ชุมชนแต่ละชุมชน เกิดขึ้นมาจากชาวเข้าที่อพยพตามกันมาจากดอยสวนยาหลวงด้วยเหตุผลสองประการ คือ ถูกรบกวนจากกองกำลังของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และพื้นที่ดอยสวนยาหลวงทำการเกษตรได้ไม่ดีจึงแสวงหาพื้นที่ทำกินใหม่ โดยอพยพมาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินในพื้นที่นี้ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2443 ครั้งละ 2 - 3 หลังคาเรือน ใครมาถึงก่อนก็จับจองพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินก่อน ต่อมาก็มีการอพยพเข้ามาเพิ่มขึ้นและขยายครอบครัวขึ้นเรื่อยๆ จนตั้งเป็นชุมชนบ้านห้วยกอก ได้รับสัญชาติไทยและจัดตั้งเป็นหมู่บ้านตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 ในปี พ.ศ. 2492

เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2523 ทางกรมป่าไม้ โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ประกาศกำหนดบริเวณที่ดินป่าดอยผาซำป่าแห่งนี้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาซำ ทำให้พื้นที่หมู่บ้านห้วยกอกทั้งหมดกลายเป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาซำ มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2524 เป็นต้นไป

4.2.2 สภาพทั่วไปทางกายภาพ

หมู่บ้านห้วยกอก หมู่ 2 ตำบลผาซำน้อย อำเภอโป่ง จังหวัดพะเยา เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าดอยผาซำ มีระดับความสูง 1,411 เมตรจากระดับน้ำทะเล

มีสภาพภูมิประเทศที่มีความลาดชันและเทือกเขาสลับซับซ้อน ชูดินภายในเขตหมู่บ้านเป็นหน่วยผสมของดินบริเวณพื้นที่สูงชัน ลักษณะดินเป็นการรวมดินหลายชนิด ซึ่งเกิดอยู่บนภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงเข้าไว้ด้วยกัน (กรมป่าไม้ , 2543 : 3-6)

ลักษณะชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ตามหลักเกณฑ์ และมาตรการการควบคุมการใช้ที่ดินในเขตลุ่มน้ำต่างๆ ตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 28 พฤษภาคม 2528 ได้กำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำของหมู่บ้านห้วยกอกส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำคุณภาพชั้น 1A เนื่องจากพื้นที่เป็นเขาสูงชันและดินง่ายต่อการชะล้างพังทลายเป็นอย่างยิ่ง สมควรเก็บรักษาไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และห้าม

ดำเนินกิจกรรมใช้ประโยชน์อย่างใดทั้งสิ้น และพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำที่ 2-3 มีกระจัดกระจาย อยู่ในพื้นที่ ซึ่งในด้านความเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารแล้วมีความสำคัญน้อยกว่าชั้นคุณภาพลุ่มน้ำที่ 1 แต่เมื่อพิจารณาประกอบกับวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแล้ว สมควรที่จะ คุ่มครองรักษาสืบต่อไปเพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า แต่สามารถใช้พื้นที่เพื่อเป็นเขตบริหาร จัดการได้แต่ต้องมีมาตรการการอนุรักษ์ดินและน้ำที่มีประสิทธิภาพ (สำนักงานคณะกรรมการ สิ่งแวดล้อมแห่งชาติ , 2533 : 31)

4.2.3 ประชากร

ประชากรในชุมชนบ้านห้วยกอกเป็นชาวเขาเผ่าเย้า มีจำนวน 44 หลังคาเรือน 55 คนครัวเรือน จำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น 305 คน เป็นชาย 76 คน หญิง 78 คน เด็กชาย 73 คน เด็กหญิง 78 คน ประชากรที่มีทะเบียนบ้านอย่างเป็นทางการมีจำนวน 48 หลังคาเรือน 253 คน มีสัญชาติไทยจำนวน 48 หลังคาเรือน 253 คน มีบัตรประจำตัวประชาชนเป็นประชากรชาย 70 คน ประชากรหญิง 73 คนรวมทั้งสิ้น 143 คน ประชากรในหมู่บ้านมีความเกี่ยวดองเป็นญาติกันทั้งสิ้นทั้งทางสายเลือด และด้วยการแต่งงาน

4.2.4 การศึกษา

ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษาเท่าที่ควร โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุและผู้หญิง จะมีการเรียนภาษาจีนกลางอยู่บ้าง หมู่บ้านห้วยกอกมีเพียงโรงเรียนสาขาของโรงเรียนบ้านใหม่ปางค่าที่มาทำการเปิดสอนถึงระดับประถมศึกษาปีที่ 4 เท่านั้น ถ้าต้องการศึกษาเด็กจะต้องไปเรียนที่โรงเรียนบ้านใหม่ปางค่า ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านปางค่าใต้ ตำบลผาช้างน้อย ห่างจากหมู่บ้าน ประมาณ 10 - 20 กิโลเมตร นักเรียนส่วนใหญ่ที่ออกไปเรียนนอกหมู่บ้านจะอยู่ประจำที่โรงเรียน วันหยุดถึงจะกลับบ้าน การศึกษามีประชากรที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้เป็นชาย 29 คน เป็นหญิง 27 คน ส่วนใหญ่จะเรียนถึงชั้นประถมปีที่ 6 เพื่อให้อ่านออกเขียนได้ แล้วออกมาทำงานช่วยครอบครัว มีบางส่วนที่เรียนถึงมัธยมศึกษาตอนต้นเป็นชาย 15 คน เป็นหญิง 10 คน และมัธยมศึกษาตอนปลายเป็นชาย 8 คน เป็นหญิง 7 คน มีส่วนน้อยที่ได้เรียนระดับอนุปริญญาถึงปริญญาตรี ที่อยู่ในหมู่บ้าน เป็นหญิง 2 คน คนกลุ่มนี้เมื่อเรียนจบแล้วต่างก็แยกย้ายกันไปทำงานที่อื่น

4.2.5 การปกครอง

การปกครองของหมู่บ้านห้วยกอก มี 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. การปกครองแบบไม่เป็นทางการ หรือการปกครองตามธรรมชาติ ได้แก่

1.1 หมอผี เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามประเพณีให้แก่ชาวบ้าน สามารถอ่านและเขียนภาษาจีนได้

- หมอผีใหญ่จะประกอบพิธีทุกอย่างตั้งแต่เกิดจนตาย รวมทั้งพิธีของหมู่บ้านด้วย
- หมอผีเล็กจะประกอบพิธีกรรมย่อยๆ เท่านั้น เช่น เลี้ยงผีบ้าน เรียกขวัญ

เป็นต้น

1.2 ผู้อาวุโส ผู้ที่มีประสบการณ์ และมีความรู้ความสามารถในด้านต่างๆ จึงได้รับการเคารพและนับถือจากคนในหมู่บ้าน เมื่อมีงานหรือเรื่องราวสำคัญคณะผู้อาวุโสก็จะมาชุมนุมหรือประชุมร่วมกัน

2. การปกครองแบบเป็นทางการ มีผู้ใหญ่บ้านที่มาจากการเลือกตั้งของคนในหมู่บ้าน ซึ่งมักจะมีมาจากกลุ่มแซ่ที่ใหญ่ที่สุด หรือมาจากกลุ่มผู้ที่ก่อตั้งหมู่บ้าน ทำหน้าที่ปฏิบัติงานตามนโยบายของทางราชการ และติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่รัฐในอำเภอปง ได้แก่ นายอำเภอ ปลัดอำเภอ เกษตรอำเภอ พัฒนาการ เป็นต้น

ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2512 จนถึงปัจจุบันมีผู้ใหญ่บ้าน 5 คนมีรายชื่อตามวาระ ดังนี้

1. นายเล้าสู วนาสงบสุข อยู่ในวาระ 17 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2512-2529 เหตุที่ลาออกเพราะเกษียณอายุ

2. นายฤทัย แซ่พาน (นายเล้าสาย แซ่พาน) อยู่ในวาระ 3 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2529-2532 เหตุที่ออกเพราะว่า ชาวบ้านเรียกร้องให้ลาออกเนื่องจากปกครองไม่ทั่วถึง ปัจจุบันย้ายไปอยู่บ้านสะนามใต้

3. นายพิทักษ์ วนาสงบสุข (นายเล้าหลู แซ่จ้าว) อยู่ในวาระ 7 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532-2539 เหตุที่ออกเพราะ ลาออกไปต่างประเทศด้วยเหตุผลส่วนตัว

4. นายแคะ แซ่จ้าว อยู่ในวาระ 3 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539-2542 เหตุที่ออกเพราะ ชาวบ้านเรียกร้องให้ลาออก

5. นายพิทักษ์ วนาสงบสุข หลังกลับจากต่างประเทศ ชาวบ้านได้ขอเชิญให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน เริ่มปฏิบัติงานในตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านอีกครั้งเมื่อ พ.ศ. 2542-ปัจจุบัน

ใน ปี พ.ศ. 2542 นายพิทักษ์ วนาสงบสุข ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านขึ้นมาช่วยปกครองดูแลหมู่บ้าน ซึ่งมีรายชื่อคณะกรรมการหมู่บ้านดังนี้

1. นายพิทักษ์ วนาสงบสุข	ผู้ใหญ่บ้านและประธานกรรมการ
2. นายจันทิน แซ่ลี	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและรองประธาน
3. นายแคะ เข้มทองนำชัย	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและรองประธาน
4. นายวิโรจน์ อัครทองคำ	เหรัญญิก
5. นายอดิศักดิ์ วนาสงบสุข	ฝ่ายปกครอง
6. นายเลาสู แซ่เต็น	ฝ่ายป้องกัน
7. นายแข่งก้อย พานประสิทธิ์	ฝ่ายศึกษาและวัฒนธรรม
8. นายจุงเซ็น แซ่จ้าว	ฝ่ายสวัสดิการสังคม
9. นายแก้ว ตั้งสกุลเสริมสุข	ฝ่ายสาธารณสุข
10. นายจุงใจัก้อย ฉัตรไสวมาก	ฝ่ายพัฒนา

กรณีที่มีผู้กระทำความผิด หรือมีข้อขัดแย้งระหว่างคนในหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านจะมาร่วมปรึกษาหารือกันเรื่องการตัดสินความและการลงโทษ กรณีเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ จะมีทั้งการว่ากล่าวตักเตือนและปรับสินไหม ส่วนโทษที่เกินความสามารถในการตัดสินคณะกรรมการหมู่บ้านก็จะส่งให้ทางราชการเป็นผู้พิจารณาตัดสิน

4.2.6 การคมนาคม

การคมนาคม หมู่บ้านห้วยกอกยังมีการคมนาคมที่ลำบาก มีเพียงถนนลูกรังที่มีสภาพใช้ได้เฉพาะฤดูแล้ง ไม่มีรถโดยสารประจำทาง ชาวบ้านส่วนใหญ่ อาศัยรถจักรยานยนต์ และการเดินเท้า ชาวบ้านส่วนน้อยมีรถยนต์ใช้

4.2.7 การรับข้อมูลข่าวสาร

ในหมู่บ้านยังไม่มีหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะเรียกประชุมเดือนละหนึ่งครั้ง เวลาจะมีการประชุมจะใช้วิธีให้คนไปบอกให้ชาวบ้านมาร่วมประชุม ปกติชาวบ้านจะมาร่วมประชุมทุกหลังคาเรือน ในการประชุมจะมีชาวบ้านทั้งผู้หญิงและผู้ชายมาร่วมประชุม แต่จะเป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิง ในที่ประชุมทุกคนมีสิทธิแสดงความคิดเห็นได้เท่าเทียมกัน

การรับข้อมูลข่าวสารทางหนังสือพิมพ์ บ้านห้วยกอกมีศาลาอ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านอยู่หนึ่งแห่ง ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่นิยมอ่านหนังสือพิมพ์ เพราะในเวลากลางวันคนหนุ่มสาวจะออกไปทำงานกัน จะเหลือแต่ผู้สูงอายุและเด็กทำงานหัตถกรรมอยู่กับบ้าน

นอกจากนี้ชาวบ้านรับข้อมูลข่าวสารทางวิทยุ 16 หลังคาเรือน ทางโทรทัศน์ 12 หลังคาเรือน และทางเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้ามาในหมู่บ้านเป็นครั้งคราว

4.2.8 ด้านเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพหลักของคนชุมชนประมาณร้อยละ 90 มีอาชีพเกษตรกรรม ผลผลิตที่ได้ก็จะเก็บไว้บริโภคเป็นหลัก ที่เหลือจึงขายเป็นรายได้จุนเจือครอบครัว โดยแบ่งเป็นการปลูกข้าวไร่เพื่อบริโภคในครัวเรือน และการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ เพื่อเป็นรายได้ เช่น ข้าวโพด กระหล่ำปลี ฝ้าย และมีบางส่วนที่มีการปลูกไม้ผลในที่ดินทำกินของตนเอง เช่น ลิ้นจี่ ลำไย และมีอาชีพเสริม ได้แก่ การเก็บหาของป่าต่างๆ เช่น ลูกตาว กัง และการรับจ้างทำหัตถกรรมต่างๆ

รายได้ในแต่ละครอบครัวจากอาชีพหลักประมาณ 10,000 – 15,000 บาท/ปี รายได้จากอาชีพเสริมประมาณ 5,000 – 10,000 บาท/ปี

การออมทรัพย์ คนในชุมชนบางส่วนมีเงินฝากธนาคารมากกว่าสองแสนบาทขึ้นไป ภาระหนี้สิน บางส่วนจะเป็นหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตร และ/หรือกองทุนหมู่บ้านในวงเงิน 10,000 – 50,000 บาท

ชาวบ้านไม่มีกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน เนื่องจากอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง แต่ละคราวเรือนมีพื้นที่ทำกินประมาณครัวเรือนละ 15 – 100 ไร่ ไม่มีการจัดแบ่งพื้นที่ทำกิน ใครจับจองก่อนก็ได้ก่อน

สภาพบ้านเรือน ในอดีตก่อสร้างแบบเรียบง่ายลักษณะเป็นบ้านชั้นเดียวหลังคามุงด้วยหญ้าคา ผนังบ้านเป็นฟากไม้ไผ่หรือไม้แปรรูป พื้นเป็นดินอัดแน่นปูด้วยพื้นไม้ ที่นอนจะยกขึ้นสูงเหนือระดับดิน ห้องนั่งเล่น ห้องครัว และห้องนอนอยู่รวมกันหมด ภายในหลังคาเรือนหนึ่งๆ จะประกอบด้วย 2-3 ครอบครั้ว แต่ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงการสร้างบ้านให้มีความมั่นคงมากขึ้น ถ้ามีฐานะดีสภาพบ้านเรือนจะสร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง มุงหลังคาด้วยสังกะสีหรือกระเบื้องแทนหญ้าคา

4.2.9 ด้านการเมือง

ในปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปปฏิบัติการตามโครงการต่างๆ มากขึ้นกว่าในอดีตบทบาทของผู้นำชุมชนจึงเปลี่ยนจากผู้นำตามธรรมชาติไปเป็นตัวแทนหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ

คนในชุมชนไม่มีความสนใจในด้านการเมือง ไม่กระตือรือร้นในการเปิดแสดงประชาพิจารณ์ การไปเลือกตั้งของคนในชุมชนขึ้นอยู่กับผู้นำชุมชนและผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับ

4.2.10 ด้านสังคม

ชุมชนที่ศึกษาเป็นชาวไทยภูเขาเผ่าเย้า ซึ่งมีรูปแบบและแบบแผนการดำเนินชีวิตในลักษณะชนเผ่า โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.2.10.1 ความสัมพันธ์ในครอบครัว

ในอดีตระบบครอบครัวเข้าเป็นแบบครอบครัวขยาย ปัจจุบันมีทั้งแบบครอบครัวเดี่ยวและแบบครอบครัวขยาย มีค่านิยมในการซื้อเด็กมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม บุตรชายอาจแยกไปตั้งครอบครัวของตนเองใหม่ในแบบครอบครัวเดี่ยวได้ต่อเมื่อมีคนเลี้ยงดูบิดามารดาแทน มีการนับถือเชื้อสายฝ่ายชาย รวมถึงการนับถือผีบรรพบุรุษด้วย ในการแต่งงานนั้นฝ่ายหญิงจะต้องทำพิธีออกจากผีของตน (ชะ เมี้ยน ตู๋) ก่อนแล้วจะต้องทำพิธีขอเข้าผีบรรพบุรุษของฝ่ายชาย (ทิม เมี้ยน ตู๋) หากสามีตายหรือหย่าร้างฝ่ายภรรยาจะต้องนับถือผีบรรพบุรุษของสามีต่อไป นอกจากบิดามารดาของสามีมีผู้สืบทอดผีบรรพบุรุษหลายคน ก็อาจจะยินยอมให้ลูกสะใภ้ออกไปถือผีของคนอื่นได้ หรืออนุญาตให้ไปแต่งงานใหม่ และนับถือผีบรรพบุรุษของสามีใหม่ได้ แต่ถ้าบิดามารดาของฝ่ายชายหาผู้สืบทอดบรรพบุรุษไม่ได้ ก็อาจขอชายอื่นมาแต่งงานกับลูกสะใภ้ของตนและสามีใหม่ต้องนับถือผีบรรพบุรุษของฝ่ายสามีเดิมด้วย นอกจากนี้ยังมีประเพณีที่ยินยอมให้ผู้ชายที่ต้องการจะแต่งงานกับผู้หญิง แต่ไม่มีเงินทองที่จะจ่ายค่าตัวเจ้าสาวได้ ต้องไปช่วยทำงานอยู่ที่บ้านของบิดามารดาของฝ่ายหญิงตามกำหนดเวลาที่ได้ตกลงกันไว้ก่อนที่จะมีพิธีแต่งงาน แต่ในกรณีที่บิดามารดาของฝ่ายหญิงมีบุตรเพียงคนเดียว อาจจะตกลงกันก่อนว่าหลังการแต่งงานแล้วให้ฝ่ายชายอยู่กับฝ่ายหญิงตลอดไป ในกรณีนี้ฝ่ายหญิงต้องเป็นคนออกค่าใช้จ่ายในการหมั้นและการแต่งงานด้วย

บิดามารดาจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ให้แก่บุตรหลานของตนเอง

4.2.10.2 ความสัมพันธ์ในชุมชน

การพึ่งพาอาศัยของคนในชุมชนยังเป็นแบบระบบครอบครัวและระบบเครือญาติอยู่ ที่เปลี่ยนแปลงไปบ้างเล็กน้อย เนื่องจากมีหน่วยงานของรัฐและบุคคลภายนอกเข้ามาในชุมชนมากขึ้น เช่น ในอดีตจะมีการถ่ายทอดความรู้กันเองภายในครอบครัวปัจจุบันเปลี่ยนเป็นส่งบุตรหลานเข้า รับการศึกษานในโรงเรียน มีการกู้ยืมเงินจากธนาคาร หรือสหกรณ์แทนการกู้ยืมจากพี่น้อง การ ช่วยเหลือกันในเรื่องของการเอามือเอาแรงเปลี่ยนเป็นให้ค่าตอบแทนหรือค่าจ้าง เป็นต้น

ค่านิยมของคนในชุมชนยังยกย่องบุชาบรพบุรุษ ความภูมิใจในเผ่าพันธุ์ การเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส การยึดมั่นในความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ

พฤติกรรมในด้านสาธารณสุข ยังมีการรักษาผสมผสานระหว่างวิธีดั้งเดิมกับ วิธีสมัยใหม่ คือ รักษาด้วยสมุนไพรและรักษาด้วยหมอผีประจำหมู่บ้านโดยไม่คิดค่ารักษา ถ้า ไม่หายก็จะนำส่งสถานเอนาามัยหรือโรงพยาบาลนอกหมู่บ้าน

วัฒนธรรมด้านภาษาและการแต่งกาย ส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนแปลงไป จากการ พูดด้วยภาษาเข่าและแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าเข้ามาเป็นการพูดและการแต่งกายเหมือนคนพื้นราบ ส่วนน้อยที่เป็นผู้สูงอายุยังคงพูดด้วยภาษาเข่าและแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าเข่า ผ้าที่เคยทอกัน เองก็เปลี่ยนเป็นซื้อผ้ามาจากในเมืองแล้วนำมาเย็บปักถักร้อย เพื่อนำไปขายมากกว่านำมาใช้เอง

ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ในอดีตทำการเกษตรเพื่อนำผลผลิตมาใช้ ในการดำรงชีวิต แต่ในปัจจุบันทำการค้าขายมากขึ้น มีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาช่วย ทุนแรง เช่น รถไถ เครื่องพ่นยา เครื่องตัดหญ้า ปุ๋ยเคมี เป็นต้น

ด้านการสื่อสารมวลชน หลายครัวเรือนมีวิทยุ โทรทัศน์ และมีแนวโน้มว่า จะเพิ่มมากขึ้น ผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการจะมีวิทยุสื่อสารใช้

ด้านการสาธารณูปโภค ถนนเข้าหมู่บ้านยังเป็นทางล้าลอง ไม่มีไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้ไฟฟ้าจากเครื่องปั่นไฟฟ้า น้ำที่ใช้ในการอุปโภคและบริโภคของหมู่บ้านได้ จากการทำท่อต่อมาจากลำห้วย ชาวบ้านเรียกว่า “น้ำประปาภูเขา”

4.2.10.3 ความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก

ปัจจุบันมีการติดต่อและมีการรับข้อมูลข่าวสารจากภาครัฐและเอกชนมากขึ้น ดังนี้

1) องค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ มูลนิธิศุภนิมิต ช่วยเหลือในเรื่อง อาหารกลางวันกับเด็กเล็กในโรงเรียนสาขาของโรงเรียนบ้านใหม่ปางคำ

2) หน่วยงานของรัฐ ที่เข้ามาในหมู่บ้านนานๆ ครั้ง ได้แก่

- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ เข้ามาช่วยเหลือในเรื่อง งานพัฒนาเด็ก ด้วยการสนับสนุนอาหารกลางวัน ปรับปรุงศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และสนับสนุนค่าตอบแทนผู้ดูแลเด็ก

- สำนักงานเกษตรอำเภอ เข้ามาช่วยเหลือในเรื่อง งานส่งเสริมอาชีพการเกษตร ด้วยการส่งเสริมพัฒนากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร งานส่งเสริมการผลิตพืชสวน งานส่งเสริมการจัดไร่นา งานจัดการป้องกันกำจัดศัตรูพืช งานส่งเสริมและเผยแพร่ข่าวสารการเกษตร งานปรับปรุงประสิทธิภาพการใช้ที่ดิน งานส่งเสริมการผลิตพืชไร่

- สำนักงานสหกรณ์อำเภอ ส่งเสริมงานพัฒนาเกษตรที่สูง งานสหกรณ์การเกษตรในโครงการส่งเสริมการเกษตรแบบผสมผสานในเขตพื้นที่

- สำนักงานปศุสัตว์อำเภอ งานส่งเสริมการเลี้ยงสุกรและสัตว์ปีก ได้แก่ สุกร ไก่พื้นเมือง และเป็ดเทศ

- สำนักงานป่าไม้อำเภอ ให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้

4.2.11 ประเพณีวัฒนธรรมและความเชื่อ

ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงปฏิบัติตามประเพณีวัฒนธรรมและความเชื่อดั้งเดิมอยู่ มีความเชื่อในคำสอนของผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวทางปฏิบัติของชาวบ้านมาก

4.2.11.1 วัฒนธรรมด้านภาษาและการแต่งกาย

ชาวบ้านในชุมชนจะใช้ภาษาเข้ากันภายในหมู่บ้าน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะพูดภาษาไทยได้น้อยมาก ผู้สูงอายุบางคนพูดภาษาจีนกลาง และจีนแต้จิ๋วได้ ส่วนผู้นำชุมชน คนหนุ่มสาว และเด็กส่วนใหญ่พูดภาษาไทยได้แต่ไม่ค่อยชัด มีจำนวนประชากรที่พูดภาษาไทยไม่ได้เป็นชาย 15 คน เป็นหญิง 20 คน

ในปัจจุบันวัฒนธรรมด้านการแต่งกายมีการเปลี่ยนแปลงไปมากกว่าร้อยละ 90 ส่วนใหญ่แต่งกายเหมือนคนพื้นราบ ส่วนน้อยที่เป็นผู้สูงอายุยังคงแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าอยู่

4.2.11.2 ลัทธิและความเชื่อ

ความเชื่อของเข่าเป็นการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิเต๋า กับการเชื่อถือผี คนในชุมชนนับถือศาสนาพุทธและมีการนับถือผีอยู่ ลัทธิและความเชื่อต่างๆ มีดังนี้

1) ผี เข่านับถือผีบรรพบุรุษเพียง 4 รุ่นเท่านั้น เชื่อว่าเมื่อบรรพบุรุษของตนตายไปแล้วจะสิงสถิตอยู่บนสวรรค์คอยดูแลปกป้องลูกหลาน โดยจะทำหน้าที่เป็นตัวแทนติดต่อระหว่างคนกับเทวดาหรือผีใหญ่ของตนเองด้วย มีการนับถือและเซ่นไหว้บูชาเป็นประจำ ซึ่งถือว่าเป็นผู้ให้กำเนิดเขาที่มีกำเนิดมาประมาณ 2,000 ปี โดยจะเชิญเบ็ยนฮูมาในพิธีที่สำคัญ เช่น งานแต่งงาน งานศพ เมื่อเสร็จพิธีก็จะเชิญกลับ หากที่ฝังศพของบรรพบุรุษถูกรบกวนหรือขาดการเซ่นไหว้ ก็จะทำให้ลูกหลานเจ็บป่วย

- ผีฟ้า ถือว่าเป็นชุดสวรรค์

- ผีใหญ่ (จุ ซัง เมี้ยน) ได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิเต๋า เป็นภาพวาดของเทวดาซึ่งมีทั้งหมด 17 ภาพ บางอันอาจมีภาพบรรพบุรุษของตนอีกภาพหนึ่งรวมเป็น 18 ภาพ มีอำนาจหน้าที่ที่แตกต่างกันทั้งในสวรรค์และนรก แต่ภาพที่สำคัญนั้นมีเพียง 3 ภาพ เรียกว่า ฟามซิง หรือผีสามดาว ซึ่งถือว่ามีอำนาจสูงสุด

- ผีทั่วไป เข่าเชื่อว่าทุกหนแห่งมีผี เช่น ผีป่า ผีน้ำ ผีภูเขา มีทั้งผีดีและผีร้าย ผีที่ดีจะสิงสถิตอยู่บนสวรรค์ ผีที่ชั่วร้ายมักจะอยู่ตามต้นไม้และมักจะทำอันตรายผู้อื่น

2) ขวัญ เข่าเชื่อว่าในร่างกายของคนเรามีขวัญ (เวิน) อยู่ตามอวัยวะของร่างกายทั้งหมด 12 แห่ง ได้แก่ ตา หู ปาก คอ แขน หน้อก ท้อง ขา ขมับด้านซ้าย ขมับด้านขวา เท้า และมี

3) ฤกษ์ ยาม และโชคกลาง ในการประกอบกิจกรรมหรือพิธีกรรมต่างๆ เช่น การแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ การปลูกพืช การติดต่อกันต่างๆ ความเชื่อในเรื่องโชคกลาง เช่น อัจฉกการสุขอหรือการหมั้นเมื่อเห็นงูเลื้อยผ่านหน้าขบวนที่จะไปสุขอหมั้นนั้น

4.2.11.3 ประเพณีชีวิต

1) พิธีเกิด เมื่อมีสมาชิกเกิดขึ้นมาใหม่ในบ้านจะให้คนนอกบ้านเห็นก่อนไม่ได้ ต้องบอกให้ผีรู้ก่อนโดยการทำพิธีขอเข้าผี (ทิม เมี้ยน ตู) หมอผีทำพิธีทิมเมี้ยนตุ้ และทำพิธีตั้งชื่อให้เด็กภายใน 1-3 วันหลังคลอด แต่ต้องเป็นวันดี หากเป็นวันไม่ดีต้องเลื่อนไป

โดยปกติแล้วชายเข้าจะมีชื่ออย่างน้อย 3 ชื่อ คือชื่อเล่นหรือชื่อเด็ก ชื่อจริงหรือชื่อใหญ่ และชื่อผี ชื่อผู้หญิงนั้นมีชื่อเพียงชื่อเดียว คำแรกของผู้หญิง เรียกตามลำดับ คือ หมวง ไหม ฟาม เพย ผัน เอียด ลิว แม็ด จั๊วะ

2) พิธีเรียกขวัญ เมื่อเข้าเจ็บไข้ได้ป่วยหรือได้รับภัยอันตรายก็จะทำพิธีเรียกขวัญ ยังนิยมที่จะเรียกขวัญอย่างน้อยคนละหนึ่งครั้งต่อปี

3) พิธีแต่งงาน ชายหญิงเข้ามีอิสระในการเลือกคู่ครอง และมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานได้เมื่อทั้งสองเกิดความพอใจ ฝ่ายชายจะมาขอวันเดือนปีของสาวไปดู หากดีจะทำการหมั้นและกำหนดวันแต่งงาน การแต่งงานมีสองแบบคือ แบบใหญ่และแบบเล็ก แบบใหญ่จะประกอบพิธีทุกอย่างที่บ้านเจ้าบ่าวใช้เวลาทั้งหมด 3-4 วัน เจ้าสาวจะปิดหน้าด้วยผ้าสีแดงที่ห้อยลงมาจากโครงไม้บนศีรษะ ส่วนแบบเล็กนั้นจะลดขั้นตอนลงมา โดยจะประกอบพิธีที่บ้านเจ้าสาวก่อน จึงไปประกอบพิธีที่บ้านเจ้าบ่าวใช้เวลาทั้งหมดรวม 2 วัน ในกรณีที่ฝ่ายชายไม่มีเงินพอที่จะจ่ายค่าตัวเจ้าสาวได้จะต้องไปอยู่ช่วยทำงานที่บ้านฝ่ายหญิงที่เป็นตัวเจ้าสาวตามระยะเวลาที่ตกลงกัน มี 3 ปี 6 ปี และ 12 ปี สามารถมีภรรยาได้หลายคน การแต่งงานครั้งใหม่จะต้องได้รับความเห็นชอบจากคนแรกเสียก่อน ส่วนมากคนที่มีความฐานะดีเท่ากันที่จะมีภรรยาหลายคนได้ การหย่าร้างนั้นไม่ค่อยปรากฏ หากฝ่ายภรรยาคบชู้สามีอาจขอย่าและเรียกปรับชายชู้และภรรยา แต่ถ้าสามีต้องการหย่าโดยที่ภรรยาไม่มีความผิดจะเรียกค่าปรับไม่ได้

4) พิธีการตั้งบ้านเรือน เป็นการรวบรวมกันระหว่างกลุ่มแซ่ตระกูลหรือกลุ่มญาติพี่น้อง โดยจะเลือกตั้งหมู่บ้านอยู่บนที่ราบตามไหล่เขา บริเวณต้นน้ำลำธารหรือบริเวณหุบเขาในระดับความสูง 1,000 - 1,300 เมตรจากระดับน้ำทะเล และจะต้องเป็นบริเวณที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์สามารถนำมาใช้ในหมู่บ้านได้ นิยมสร้างบ้านหันหน้าออกจากภูเขาหรือมักจะถูกทางทิศตะวันออกของภูเขา เรียงรายตามแนวสันเขา ไม่นิยมปลูกบ้านซ้อนกันซึ่งจะทำให้บ้านของตนไปตรงกับประตูผีบ้านของคนอื่น จะปลูกบ้านคร่อมดินโดยใช้พื้นดินเป็นพื้นบ้าน ผังของบ้านมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ในการสร้างบ้านหัวหน้าครัวเรือนจะเป็นคนเลือกสถานที่จนเป็นที่พอใจแล้ว จึงทำพิธีเสี่ยงทายว่าผีจะพอใจหรือไม่ ญาติพี่น้องต้องมาช่วยกันฝ่ายชายจะช่วยออกแรงในการก่อสร้างและหาวัสดุก่อสร้าง ผู้หญิงจะช่วยหุงหาอาหารมาเลี้ยงผู้ที่มาช่วยงาน เมื่อปลูกเสร็จแล้วก็เลือกวันดีเพื่อทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ข้างนอกบ้านก่อน โดยจะเชิญผีบรรพบุรุษมาช่วยดูแลลูกหลาน จากนั้นก็จะนำไปเข้าในบ้าน และเชิญพวกญาติพี่น้องผู้อาวุโสและพวกที่มาช่วยสร้างบ้านมาร่วมรับประทานอาหารจึงเป็นอันเสร็จพิธี ชาวเขาเผ่าเข้าไม่นิยมปลูกสิ่งก่อสร้างใดๆ ไว้หลังบ้าน เพราะเชื่อว่าหลังบ้านนั้นเป็นที่อยู่อาศัยของผีน้ำ ซึ่งนำ

ความชุ่มชื้นมาให้แก่ผู้ที่อยู่อาศัยในบ้าน ส่วนยุงข้าว เล้าสุกรจะสร้างไว้ด้านหน้า (ประตูผี) บริเวณข้างบ้านจะมีสวนครัวเล็กๆ ไว้ปลูกพืชผักสวนครัว

5) พิธี“กว่าตั้ง” ในภาษาเข่าคือ แขนงตะเกียง หมายความว่า เป็นการทำบุญเพื่อให้เกิดความสว่างขึ้น เพื่อเป็นสักขีพยานว่าบุคคลเหล่านี้ได้ทำบุญแล้ว และจะได้ขึ้นสวรรค์เมื่อตายไป จุดสำคัญของพิธีนี้ คือ การถ่ายทอดอำนาจบารมีจากหมอมผี ซึ่งในขณะที่กำลังทำพิธีนี้หมอมผีจะมีฐานะเป็นอาจารย์ของผู้เข้าร่วมพิธีอีกฐานะหนึ่ง ผู้ที่ผ่านพิธีนี้จะต้องเรียกผู้ที่ถ่ายทอดบุญบารมีนี้ว่าอาจารย์ตลอดไป (ผู้เป็นอาจารย์ไม่จำเป็นต้องเป็นหมอมผี แต่ต้องผ่านการทำพิธี “กว่าตั้ง” หรือโตไซ)

6) พิธีศพ ศพนั้นจะฝังหรือจะเผาก็ได้ ขึ้นอยู่กับความประสงค์ของญาติผู้ตายและสภาพพื้นที่ของแต่ละหมู่บ้าน ปัจจุบันเข่านิยมเผาศพก่อนแล้วจึงนำกระดูกไปฝังในที่ทำกินของตนเอง

4.2.11.4 เทศกาลและประเพณีสำคัญ

เข่าจะนับวัน เดือน ปี ตามปฏิทินของจีน คือ ในรอบ 1 ปีมี 12 เดือน เดือนใหญ่มี 30 วัน และเดือนเล็กจะมี 29 วัน ไม่มีการนับวันเป็นสัปดาห์แต่จะนับเป็นรอบ 12 วัน โดยเรียกชื่อวัน เป็นชื่อสัตว์ 12 ชื่อเหมือนกับรอบ 12 ปี เทศกาลและประเพณีที่สำคัญของเข่ามีดังนี้

1) เทศกาลปีใหม่ ตรงกับวันตรุษจีน มีการประกอบพิธีทั้งหมด 3 วัน โดยวันแรกถือว่าเป็นวันสิ้นปีเก่า จะเตรียมของใช้ที่ใช้ทุกอย่างให้เรียบร้อย วันสิ้นปีนี้จะซักผ้าและทำความสะอาดบ้าน วันนี้จะเป็วันสุดท้ายที่จะทำการเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ซึ่งบางบ้านอาจได้ทำมาก่อนแล้วภายใน 1 สัปดาห์ วันที่ 2 ซึ่งตรงกับวันตรุษจีนนั้นถือว่าเป็นปีใหม่ หรือวันถือ เข่าจะทำแต่สิ่งที่เป็นมงคลเท่านั้น เช่น สอนให้เด็กเรียนหนังสือ หัดให้เด็กทำงาน นำสิ่งที่ดีเข้าบ้าน และจะไม่ทำให้บางสิ่งบางอย่างที่ถือว่าเป็นเรื่องไม่ดี เช่น จ่ายเงิน ทำงานหนัก ส่วนวันที่ 3 นั้น ตามประเพณีแล้ว เข่าจะทำความเคารพบุคคลที่นับถือ แต่ในปัจจุบันนี้ทำกันในบางหมู่บ้านเท่านั้น

2) เทศกาลเซ่งเม้ง ตรงกับวันเซ่งเม้งของคนจีน เข่าจะทำพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ และหยุดงานหนึ่งวัน

3) เทศกาล เจียะ เจียบ ผเย ตรงกับวันที่ 14 เดือน 7 ตามปฏิทินจีน (ตรงกับสารทจีน) เทศกาลนี้เข่าถือว่าเป็นวันปีใหม่ของผีทั้งหลาย เป็นเทศกาลที่

สำคัญ เขาจะเตรียมสิ่งของต่างๆ ที่จะใช้ในพิธีกรรมเช่น กระดาษ ขนม เมื่อถึงวันที่ 14 จะทำการเซ่นไหว้ผีต่างๆ ทั้งหมด วันที่ 15 เดือน 7 ถือว่าเป็นวันปล่อยผี จะไม่ไปทำงานที่ไร่

นอกจากนี้แล้ว ยังมีวันหยุดตามประเพณีเรียกว่า วันกรรม ซึ่งมีวันกรรมเสีย วันกรรมนก วันกรรมหนู วันกรรมฟ้า และวันกรรมเซ่งเม้ง เป็นต้น

4.2.11.5 ข้อห้ามและข้อปฏิบัติบางประการของบุคคลภายนอก

1) ข้อห้ามต่างๆ ได้แก่ ห้ามเข้าหมู่บ้านวันกรรมเสียวันแรกของปีใหม่ และในวันถัดไป ห้ามเข้าในบ้านเมื่อมีเด็กเกิดใหม่ 1-3 วันแรก จนกว่าหมอผีจะเสร็จพิธี ห้ามเข้าในบ้านเมื่อมีพิธีเลี้ยงผีใหญ่ พิธีสะเดาะเคราะห์ และขณะต้มกลั่นสุรา ห้ามทิ้งสิ่งปฏิกูลต่างๆ ในบริเวณประตูผี ห้ามยิงปืนในหมู่บ้าน ห้ามจับหิ้งผี และจับภาพผีใหญ่ในบ้าน ห้ามป็นยุ่งข้าวหรือยุ่งข้าวโพด ห้ามเข้าห้องนอนก่อนได้รับอนุญาต ห้ามพูดขู่เด็กว่าจะเอาของมีคมหรืออาวุธทำร้ายเด็ก

2) ข้อปฏิบัติในขณะที่รับประทานอาหาร ได้แก่ ควรนั่งในที่ที่เจ้าของบ้านกำหนดให้ นั่ง ไม่ควรส่งเสียงดัง ไม่ควรปักตะเกียบบนถ้วยข้าวเหมือนการปักธูป ห้ามคว่ำถ้วยข้าวหรือแก้วเหล้า เวลามีงานเลี้ยงผีไม่ควรรับประทานอาหารก่อนเจ้าของบ้าน และไม่ควรรับประทานไก่หรือไข่ที่ใช้เลี้ยงผี ห้ามนำผลผลิตครั้งแรกที่เก็บเกี่ยวได้มารับประทาน ห้ามรับประทานเนื้อสุนัขในหมู่บ้าน